

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Petrol Arama Politikaları (1923-1950)*

Petroleum Exploration Policies in Turkey During The Republic Period (1923-1950)

Nadir YURTOĞLU**

Öz

Bu araştırmada Cumhuriyetin ilanından itibaren 1950 yılına kadar olan 27 yıllık süreçte Türkiye’de petrol arama konusunda hükümetlerin izlediği politikalar ile bu politikaların ekonomiye olan yansımaları ele alınmıştır. Konu takip eden ana başlıklar; Cumhuriyet döneminde yapılan petrol arama çalışmaları (1923-1935); Türkiye’de Maden Tetkik Arama Enstitüsünün kuruluşu ve akabinde yapılan petrol arama faaliyetleri (1935-1950); Türkiye’de artan petrol ihtiyacı ile birlikte ithalatın yükselmesi (1935-1950); adı altında incelemiştir. Petrol arama politikalarının ekonomiye sağladığı katkılar incelenirken sayısal veriler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın konusu hakkında literatürde yer alan boşluklar birincil kaynaklardan yararlanılması yoluyla doldurulmuştur. Konu incelenirken dönemin Türkiye’si ile Dünyanın petrol alanında yaşanan gelişmeleri göz önüne getirilerek bu gelişmeler ışığında gerekli değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuç şudur: Cumhuriyet hükümetlerinin desteğiyle yabancı petrol uzmanlarına raporlar hazırlanmış, 792 Sayılı Petrol Kanunu, 2189 Sayılı Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun ve 2804 Sayılı Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kanunlarının yürürlüğe girmesi ile petrol arama faaliyetleri daha profesyonel hale getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Petrol, Petrol Politikaları, MTA, Raman, Sondaj, Rafineri

Abstract

This study deals with the petroleum exploration policies adopted by the Turkish governments from the proclamation of the Republic until 1950, covering a period of 27 years and the effects of these policies on economy. The subject was handled under the following titles: petroleum exploration works during the Republic period (1923-1935); establishment of the General Directorate of Mineral Research and Exploration and petroleum exploration works conducted in its aftermath (1935-1950); and the rise of import due to increasing demand in Turkey (1935-1950). The evaluations are based on numerical data while analyzing the contributions of petroleum exploration policies to economy. With this study, the gaps in the literature regarding the subject of the study are filled based on the use of primary sources. To make the relevant evaluations, the condition of Turkey and the developments in the field of petroleum across the world in the above-mentioned period are taken into account. The findings indicate that reports were prepared by foreign petroleum experts with the support of the governments, and petroleum exploration works became more professional following the enactment of the Petroleum Law no 792, Law no 2189 concerning the Establishment of Gold and Oil Exploration and Operation Management, and Law no 2804 on the General Directorate of Mineral Research and Exploration.

Key Words: Petroleum, Petroleum policies, General Directorate of Mineral Research and Exploration, Raman, Drilling, Refinery

* Makalenin Geliş Tarihi: 09.08.2016, Kabul Tarihi: 30.03.2017

** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, E-Posta: nyurtoglu@kastamonu.edu.tr

Gör

Akademik
Bakış

145

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

GİRİŞ

Bu çalışmada Cumhuriyetin ilanından başlayarak 1950 yılına kadar olan 27 yıllık süreçte Türkiye’de petrol arama konusunda hükümetlerin izlediği politikalar ile bu politikaların ekonomiye olan katkıları incelenmiştir.

Osmanlı devletinin son dönemlerden itibaren Türkiye’nin sınırlarını çevreleyen Irak, İran, Suriye, Romanya gibi komşu ve civar ülkelerin topraklarını petrol üretimine açması petrol varlığının Türk topraklarında da bulunacağı ümidini her geçen yıl artırır.¹ Bu dönemin başlıca petrol faaliyetleri, başta üst düzey devlet görevlileri olmak üzere hatırı sayılır şahıslara taltif edilmeleri maksadıyla verilen petrol arama imtiyazlarının sonradan yabancı şirketlere satılmasından ibaret kalır.²

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde petrol aramalarına ilk sahne olan yer İskenderun yakınlarında bulunan Çengen Köyü muhitidir. Bu havalinin imtiyazı 1887 yılında yayınlanan bir fermanla dönemin sadrazamlarından Kamil Paşaya verilir. Aynı yıl içerisinde Ahmet Necati Bey isminde birine devredilen bu imtiyazın, 1889 tarihinde Hasan Tahsin adında başka bir şahsa daha devredildiği bilinir. Ancak Çengen ’de görülen petrol tezahürlerinin analizinin yapılması çalışmalarının daha önceki yıllara rastladığı düşünülür.³ Bu havalide İngiliz-Alman ortaklığı tarafından gerçekleştirilen 10 adet küçük sondaj çalışması, kuvvetli gaz emarelerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır.⁴

Petrol arama çalışmalarına sahne olan ikinci mahal Trakya bölgesi içerisinde yer alan Mürefte ve Gaziköy (Ganos) dolaylarıdır. 1892 yılında bu bölgede petrol emarelerine rastlayan Cavit Bey adında bir şahıs elinde su sondaj aleti bulunan bir Rum ve Seferyan isimli bir Ermeni ile anlaşarak şirket kurmuşsa da, çalışmalardan randıman alınamadığı için ortaklık sürdürülemez.⁵

1897 yılına gelindiğinde ise Mürefte dolaylarında 1360 hektarlık bir arazinin imtiyazının II. Abdülhamit tarafından bir ferman ile sadrazam Halil Rıfat Paşaya verilir. 1898 yılında Romanya’dan getirilen işçi ve ustaların yardımıyla Gaziköy civarında 108 metre derinliğe kadar inen bir petrol arama çalışması ya-

Gör

Akademik
Bakış

146

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

- 1 MTA, "Türkiye’de Petrol", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 249, Yıl: 11, 21 Mayıs 1950, s. 10; Halûk Cillov, *Türkiye Ekonomisi Bünyesi*, Özel İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları, İstanbul 1967, s. 235; Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1966, s. 340; Petrolün oluşumu ve yeryüzüne çıkarılışı ile ilgili bilgi almak için bkz.: MTA Enstitüsü, *MTA Enstitüsünce Bilinen Yeraltı Kaynakları Envanteri*, Ankara 1977, s. 346.
- 2 Cevat Eyüb Taşman, "Türkiye ve Petrol", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 3, Yıl: 2, Temmuz 1937, s. 10; MTA, *a.g.m.*, s. 10.
- 3 Kemal Lokman, "Memleketimizde Petrol Araştırmaları", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni* Cilt: 06, Sayı: 2, Yıl: Şubat 1958, s. 91.
- 4 Ekrem Göksu, *Türkiye’de Petrol*, İstanbul 1966, s. 71; MTA, *a.g.m.*, s. 10; Lokman, *a.g.m.*, s. 91.
- 5 Cevat Eyüb Taşman, "Petrolün Türkiye’de Tarihçesi", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 39, Yıl: 14, Ekim 1949, s. 15; Göksu, *a.g.e.*, s. 71; Lokman, *a.g.m.*, s. 92.

pılırsa da önemsiz petrol ve gaz emarelerine rastlanır.⁶ Aynı tarihlerde Şarköy, İsterne ve Mürefte civarında Osmanlı Bankası ile bir Fransız firması tarafından fazla derinliğe sahip olmayan birkaç kuyu daha açılmış ise de bunlardan Şarköy kuyusunda 82 metrede, Mürefte kuyusunda 74 metrede ekonomik değeri olmayan petrol emarelerine rastlanır.⁷

1899 yılından itibaren önemli petrol kuruluşlarından olan *European Petroleum Company* Londra’dan Adyasevinç adında bir jeoloğu getirerek, Trakya petrol bölgesi içerisinde yer alan bazı sahalarda inceleme yaptırır. İncelemeler neticesinde 1900 yılı içerisinde Hora Derede 92,5 metre derinlikte açılan bir kuyuda günde 2 ton kadar elde edilen verimin 1901 yılı sonuna kadar toplamda 47 tonu bulması, üretim yetersizliği gerekçe gösterilerek bu kuyunun üretim faaliyetinin durdurulmasına neden olur. Aynı şirket Hora Dere, Mürefte ve Şarköy dolaylarında 1906 yılına kadar 11 adedi sığ, bir adedi de 443 metre derinlikte daha derin sondaj çalışmaları olmak üzere 12 adet sondaj çalışmasında bulunmuşsa da randımanın yeterli düzeyde sağlanamaması nedeniyle kuyulardaki üretim faaliyeti durdurulur.⁸ 1914 yılında *Stardart Oil Kumpanyası* tarafından gönderilen jeolog Mr. White, Mürefte ve Hoşköy çevresinin etüt çalışmasını yapmasının yanı sıra aynı yıl içerisinde, Orman ve Maadin Nezareti tarafından L. Thomas adında Amerikan uyruklu bir şahsa petrol arama ruhsatı verilmişse de I. Dünya Savaşı’nın başlaması bu teşebbüsü yarıda bırakır.⁹

Petrol aramalarına sahne olmuş üçüncü mıntıka Musul bölgesidir. Bu bölgede petrol kaynakları, ilk zamanlarda arazi sahipleri tarafından ilkel el sondajı aletlerinin kullanılması yoluyla açılan kuyularda iltizam usulüyle işletilir. Petrol kaynaklarının II. Abdülhamit’in Hassa Hazinesine bağlandıktan sonra da iltizam usulüyle işletilmesine devam edildiği görülür. Ancak 1909 yılında Abdülhamit’in tahtan indirilmesinden sonra bu hakların meşrutiyet hükümetlerine devredildiği bilinir.¹⁰ 1911 yılının Ocak ayında Londra’da kurulmuş Turkish Petroleum Company Ltd’ye Temmuz 1912’de Almanlar da katılır. Böylece şirket hisselerinin %25’i Deutsche Bank’ın, %20’si National Bank of Turkey’in, %15’i Ernest Cassel’in, %15’i Gulbenkian’ın, %25’i ise Royal Dutch’ın olur. 1914 yılında ise İngiltere Hükümeti’nin yardımı ve Sir E. Cassel ve Gulbenkian’ın gayretleriyle Anglo-Persiyan’da Turkish Petroleum Co. ye hissedar olur. Böy-

6 Lokman, a.g.m., s. 92; Göksu, a.g.e., s. 71; Taşman, “Türkiye ve Petrol,...”, s. 10.

7 Göksu, a.g.e., s. 71; Lokman, a.g.m., s. 92.

8 Milli İktisat Tasarruf Cemiyeti, *1930 Sanayi Kongresi, Raporlar, Kararlar, Zabıtlar*, Yayına Hazırlayan: M. Derviş Kılınçkaya, Cilt: 1, Bildiren Yayıncılık, 2. Basım, Ankara 2003, ss. 459-460; Lokman, a.g.m., s. 92; Göksu, a.g.e., ss. 71-72; MTA, a.g.m., s. 10; Türkiye’nin Siirt İli dışındaki muhtelif yerlerinde yapılan petrol arama çalışmaları ve bu yerlerin isimleri için bkz.: Aslan Tufan Yazman, “Türk Petrolü”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 11, Yıl: 1, 15 Mayıs 1940, s. 1.

9 Lokman, a.g.m., ss. 92-93; Göksu, a.g.e., s. 72.

10 Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *Petrolün Tarihçesi ve Türkiye’de Açılan Petrol Kuyuları*, Hazırlayan, Özkan Gümüş, Yalçın Altay, Ankara 1995, s. 6.

Gaz

Akademik
Bakış

147

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

lelikle Birinci Dünya Savaşı öncesinde Turkish Petroleum Co. şu şekilde yapılanı: *Deutsche Bank (Anatolian Railway)* %25, *Royal Dutch-Shell (Anglo-Saxson)* % 25, *Anglo-Persian Oil Co.* % 50. Neticede, bu oluşumda Almanlar %25, İngilizler ise %75 paya sahip olurken Türklerin hiçbir payı yoktur. Turkish Petroleum Company, Osmanlı Meşrutiyet hükümetinden Musul petrollerinin araştırılması konusunda muvafakat alacağı sıralarda I. Dünya Savaşı'nın başlaması bu teşebbüsü sonuçsuz bırakır.¹¹ Petrol aramalarına sahne olmuş dördüncü mahal Erzurum ve Van bölgeleridir. 1916-1917 yıllarında Rus işgali altında bulunan Doğu Anadolu Bölgesi'nin Kürzot, Hasankale, Tercan ve Katranlı dolaylarında Rus jeologları tarafından yapılan petrol arama çalışmalarında Hasankale, Katranlı, ve Kürzot'ta bir miktar petrol elde edilirse de gerek petrolün ekonomik değerinin düşük olması gerekse 1917 yılında Rusya'da Bolşevik ihtilalinin baş göstermesi çalışmaları yürütülemez hale getirir.¹²

I. Dünya Savaşı sonunda müttefikler arasında yapılan San Remo Konferansı (19-26 Nisan 1920) gereğince *Türkish Petroleum Company* adlı Musul petrol-leri ile ilgilenen şirketin sermaye dağılımı oranı şu şekilde ortaya çıkar: Anglo Persian % 23.75, Royal Deutch % 23.75, Fransız Petrol Şirketi % 23.75, Standard Oil Co. N.J. % 11.875, Socony Vacum Oil % 11.875 ve Gulbenkian % 5'dir. *Türkish Petroleum Company* adlı şirketin adı sonradan *Irak Petroleum Kumpanyası*-na dönüştürülür. Bu Kumpanyanın imtiyaz alanı başlangıçta Dicle'nin doğusu iken sonradan bu alanı genişleterek Dicle'nin batısını da içine alması Irak petrollerinin tamamının bu şirketin eline geçmesine yol açar.¹³ Milli Mücadele döneminde Mürefte çevresinin Yunan işgali altında bulunduğu sıralarda 1919 yılında *Standart Oil Kumpanyası* bu çevrede jeolojik incelemelerde bulunur.¹⁴

I. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Petrol Arama Çalışmaları (1923-1935)

Cumhuriyetin ilanından sonra ülkedeki petrol varlığının tespitinin bu dönemin hükümetleri tarafından yegâne hedef olarak görülmesi, yabancı bir uzmanın Türkiye'ye davet edilerek sözleşmeli olarak çalıştırılmaya başlanmasının önünü açmıştır.¹⁵ Bir süre Rusya'da çalışmış olan Dr. M. Lucius adlı Lüksemburglu jeolog, 1925 yılında Şarköy-Mürefte-Hora, Finike- Çıralı, Muskaryayla, Elmalı,

- 11 Bige Sükan Yavuz, "1922 Yılında Orta Doğu'da Uluslararası Petrol Rekabeti", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 1, Eylül 2003, s. 113.
- 12 Göksu, *a.g.e.*, s. 72; Taşman, "Türkiye ve Petrol", ..., s. 10; Van Gölü çevresinde bulunan Kürzot'ta Rusların 1916-1917 yılları arasında yaptığı petrol arama çalışmaları hakkında bilgi almak için bkz.: Cevat Eyüb Taşman, "Van Gölü Civarında Korzot Petrolü", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 5, Yıl: 29 I Teşrin 1936, ss. 41-42.
- 13 Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 7; MTA, *a.g.m.*, ss. 10-11; Petrolün Tarihi hakkında bilgi almak için bkz.: Cevat Eyüb Taşman, "Petrolün Tarihi", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 39, Yıl: 14, Ekim 1949, ss. 9-13.
- 14 Kemal Lokman, "Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 72, Yıl: Nisan 1969, s. 222; Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", ..., s. 17; Taşman, "Türkiye ve Petrol", ..., s. 10; MTA, *a.g.m.*, s. 11.
- 15 Taşman, "Türkiye ve Petrol", ..., s. 10.

Gör

Urla, Boyabat, Katranlı, Bahçecik-Nüzhetiye, İnegöl, Pulk (Tercan), Hasankale, Naftik, Boyabat mıntıkları gibi ülkenin tanınmış petrol emarelerine sahip değişik yerlerini gezerek hazırladığı raporları İktisat Vekâleti Maden Umum Müdürlüğüne teslim etmiştir. Bu raporların müteakip etütlerin öncüleri olması bakımından ayrı bir önemi vardır.¹⁶

1926 yılında Mürefte civarındaki bir kısım arazi üzerinde biri Türk Ticaret ve Sanayi Bankasına diğeri de Hasan Mustafa adında Azeri kökenli bir şahsa ait olmak üzere iki adet petrol arama ruhsatı verilmişse de ikincisine verilen arazi üzerinde arama hazırlıkları tamamlanmasına rağmen sondaj yapılmasına hükümet tarafından müsaade edilmemesi çalışmaların tatil edilmesine yol açmıştır.¹⁷ Yine aynı yıl içerisinde kabul edilen ve Türkiye petrol tarihinde ayrı bir öneme sahip olan 24 Mart 1926 tarih ve 792 Sayılı *Petrol Kanunu* ile Türkiye sınırları içerisinde zengin doğal yakıt maddeleri ile petrol türü ürünlerin arama ve işletme hakkı maden kanunu hükümlerine göre hükümete verilmiştir.¹⁸ 792 Sayılı bu Kanun Romanya’nın 1924’te petrollerini millileştirmek amacıyla çıkardığı bir kanundan esinlenerek hazırlanmıştır.¹⁹

1927 yılında Emil Mayen adlı bir Fransız sermayedarının arama imtiyazına sahip bulunduğu Van Gölü civarında bulunan Kürzot’ta, Sorbon Üniversitesi Jeoloji Profosörü L. Bertrand ve ekibi incelemelerde bulunmuş ise de, olumlu bir sonuç alınamamıştır.²⁰ 1928’de Stardart Oil Kumpanyası hesabına Shirley Mason adlı bir petrol jeoloğu Mürefte, Boyabat ve Mardin-Cizre bölgeleri üzerinde esaslı incelemelerde bulunmuş ve gezdiği alanların stratigrafik (yer kabuğu katmanları) noktalarını vermiştir. 1929’da M. Lucius ve Hadi Galip Yener tarafından Cizre bölgesi, Hükümet adına yeniden incelenerek Harbol asfaltı hakkında bir tahmin yapılmıştır. 1930’da Mürefte civarında ve Güney Doğu Bölgesinde jeolojik etütlere devam edilmiştir.²¹ 1932 yılında Petenekoff

- 16 Lokman, “Türkiye’de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler”, ..., s. 222; Taşman, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, ..., s. 17; Göksu, *a.g.e.*, ss. 72-73; MTA, *a.g.m.*, s. 11; Taşman, “Türkiye ve Petrol”, ..., s. 11.
- 17 MTA, *a.g.m.*, s. 11; Taşman, “Türkiye ve Petrol”, ..., s. 11; Taşman, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, ..., s. 17.
- 18 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 4, 24.03.1926, s. 531; *Resmi Gazete*, Sayı No: 341, 6 Nisan 1926; 792 Sayılı Kanunun çıkarılmasından önce ülke içerisinde alım satımı tamamen serbest olmak üzere Türkiye’ye petrol ve benzin ithalatı 25 Ocak 1926 tarih ve 725 Sayılı *Petrol ve Benzin İhisarına Hakkındaki Kanun* ile Hükümetin tekeline verilmiştir. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 4, 25.01.1926, s. 94; *Resmi Gazete*, Sayı No: 291, 7 Şubat 1926; 741 Sayılı *Şeker, Petrol ve Benzin İhisarına Ait İptidat Sermaye Hakkında Kanun* için ayrıca bkz.: TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 4, 15.02.1926, s. 119; *Resmi Gazete*, Sayı No: 306, 24 Şubat 1926.
- 19 Göksu, *a.g.e.*, s. 73.
- 20 Emil Mayen’in petrol arama imtiyazının feshedilmesiyle ilgili Bakanlar Kurulu Kararı için bkz.: BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 33-Dosya No: 3-Sıra No: 17.
- 21 MTA, *a.g.m.*, s. 11; Taşman, “Türkiye ve Petrol”, ..., s. 11; Göksu, *a.g.e.*, s. 73; Taşman, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, ..., s. 18; Lokman, “Türkiye’de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler”, ..., ss. 226-227.

Gaz

Akademik
Bakış

149

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

adında bir Sırp mühendisin Nizamettin Şevki adına Pulk (Tercan)'da 1933 te de Ekinveren (Boyabat) de incelemeler yaptığı 1934 ve 1935'te galeriler açtırarak bir miktar petrol elde ettiği bilinir.²² 1933 yılında Dr. Lucius, Hadi Yener ve Kemal Lokman'dan müteşekkil bir uzman heyeti, Ankara İli dâhilinde Çorba-Pazar Bucağı civarındaki petrol sızıntısını incelemelerine rağmen menfi netice almıştır.²³

Devletin petrol arama görevini doğrudan üstlenmesi 20 Mayıs 1933 tarihinde yürürlüğe giren 2189 Sayılı *Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun* ile gerçekleşir.²⁴ Bu Kanun'un birinci maddesine göre: Türkiye içerisinde petrol, altın ve diğer maden arama ve işletilmesinde İktisat Vekâleti bünyesinde yer alan *Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri* yetkili kılınmıştır.²⁵ Bu kuruluş getirdiği 2 Amerikalı jeolog, bir İsviçreli paleontolog (canlıların kökeni incelen bilim adamı) ile petrol ihtimali bulunan tüm bölgelerin etüdünü yeniden yaptırmıştır. Bu etütler sonucu ülkede ilk defa petrol arama amacıyla derin bir kuyu açılmasına karar verilmiştir. ABD'den getirilen sondaj makinesi ve personeli ile 13 Ekim 1934 tarihinde Mardin İline bağlı Midyat İlçesi'nin Basbirin Bucağında yapılan ilk sondaj çalışmasına VI İnönü Hükümetinde 10 Kasım 1932'den 1 Mart 1935'e II. Ekonomi Bakanı; VII İnönü Hükümetinde 1 Mart 1935'den 1 Kasım 1937 tarihine kadar görev yapmış I. Ekonomi Bakanı olan Celal Bayar, Profesör Granigg ve Yüksek Mühendis Abdullah Hüsrev iştirak etmiştir. Ancak 1351 metrede suya rastlanması 15 Haziran 1936 tarihinde bu kuyuda yapılan çalışmaların tatil edilmesine yol açmıştır.²⁶

II. Türkiye'de Maden Tetkik Arama Enstitüsünün (MTA) Kuruluşu ve Petrol Arama Faaliyetleri (1935-1950)

A. Türkiye'nin Farklı Yörelerinde Yapılan Petrol Arama Faaliyetleri (1935-1950)

1935 yılı içerisinde yaşanan en önemli gelişmelerden biri de işletmeye uygun maden ocağı alanlarını belirleyerek bunların daha faydalı surette işletilmesini temin etmek, bu iş için gerekli arama etkinliği, teknik ve ilmî faaliyetler ile uğraşmak, maden sektöründe çalışacak mühendis, fen memuru, uzman işçi

Gör

- 22 Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", ..., s. 19.
- 23 Lokman, "Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", ..., s. 229.
- 24 Petrol Arama ve İşletme İdaresi Müdürlüğüne ayda 800 lira maaşla 29 Mayıs 1933 tarih ve 14479 Sayılı Kararname ile Jeolog Cevat Eyüp Taşman atanmıştır. *BCA*, Fon No:30 18 1 2-Kutu No: 36-Dosya No: 40-Sıra No: 20.
- 25 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, Cilt: 12, 20.05.1933, s. 322; *Resmî Gazete*, Sayı No: 2411, 27 Mayıs 1933; Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdarelerinin Teşkiline dair Bakanlar Kurulu'nun 1 Nisan 1933 tarih ve 14105 Sayılı Kararnamesi için bkz.: *BCA*, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 35-Dosya No: 22-Sıra No: 8.
- 26 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Petrol Kanunu Lâyihası Geçici ve Geçici Komisyon Raporu, S. Sayısı: 106, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 29, s. 2; Cevat Eyüp Taşman, "Petrol Aramaları 1923'den Evvel ve Sonra", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 4, Yıl: 3, Birinci Teşrin 1938, s. 69; Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", ..., s. 19; Göksu, *a.g.e.*, s. 73; Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *Petrolün Tarihçesi ve Türkiye'de Açılan Petrol Kuyuları*, s. 8.

yetiştirmek maksadıyla, 14 Haziran 1935 tarih ve 2804 Kanun ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün kuruluşu olmuştur.²⁷ 2804 Sayılı Kanunun 24. maddesi uyarınca Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdarelerinin bütün hakları, borçları ve mevcutları MTA Enstitüsüne geçmiştir.²⁸

Kurumun tesisi ile birlikte petrol arama çalışmalarının sistemli hale gelmesi somut emareler olmasa dahi ülkede petrol elde etme ümidini her geçen gün biraz daha artırmıştır. Celal Bayar, 8 Kasım 1937 tarihli TBMM’de açıkladığı I. Hükümet Programında Türkiye’de petrol arama çalışmalarının neticeye ulaşmamasına rağmen, petrol bakımından güçlü emarelere rastlandığını, sondaj yapılan alanların dışında Mardin, Adana, Van ve Trakya dolaylarında 10 kadar uygun strüktürlerin (tabakalanma) varlığının tespit edildiğini bu yerlerde esaslı sondaj çalışmaları yapılmadıkça önemli petrol rezervlerinin belirlenmesi hakkında fikir yürütmenin imkânsız olduğunu söylemiştir.²⁹

MTA Enstitüsünün tesisi ile birlikte petrol arama çalışmalarının başlatıldığı ilk mevki Trakya Bölgesi olmuştur. 1935 yılında Mürefte yakınlarında Hoşköy çevresinde toplam derinliği 355 metreye ulaşan dört adet test kuyusu açılmıştır. Bu kuyularda petrol belirtilerine rastlanması üzerine 1936-1937 yıllarında Mürefte çevresinde dokuz adet sığ kuyu daha açılmıştır. 1 numaralı kuyuda kuvvetli ve sürekli, 3 numaralı kuyuda ise 18 saat süreyle doğalgaz akışı olmuştur. Diğer kuyularda ise önemsiz petrol izlerine rastlanmıştır. 1 numaralı kuyuda rastlanan doğalgaz ilk günde 85.000 metreküp ve 5 atmosfer basıncı değerine sahip iken sonraları bu miktar 17.000 metreküpe kadar gerileyerek 2 ay içerisinde tamamen kesilmiştir. Ayrıca Hayrabolu ilçesi yakınlarında bulunan Kabahöyük mevkiinde 1938 yılında 371 metre derinliği kadar inen bir sondaj çalışması daha yapılmışsa da petrol emarelerine rastlanmadığı için çalışmalar tatil edilmiştir.³⁰

MTA Enstitüsünün petrol arama çalışmalarında bulunduğu ikinci bölge Güney Doğu Anadolu Bölgesi’dir. Midyat’ın kuzeyinde Hermis strüktüründe açılan arama kuyusunun 354. metresinde 17 Nisan 1937 tarihinde oldukça güçlü gaz tezahürüne rastlanmasına rağmen kuyunun yeterince verimli olmaması 941 metreye inildikten sonra terk edilmesine neden olmuştur. Bu kuyunun 400

27 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 15, 14.06.1935, ss. 672-676; *Resmi Gazete*, Sayı No: 3035, 22 Haziran 1935; MTA, “MTA’nın Çıkış Amacı”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 1, Yıl: Mart 1936, s. 14; Cemal Kıpçak, “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü”, *Zaman*, 6 Temmuz 1950, Sayı No: 431; İsmail İşmen, “Petrol Meselesi ve Biz”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 129, Yıl: 12, Mart 1954, s. 89; Selahaddin Babüroğlu “Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 157.

28 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 15, 14.06.1935, ss. 672-676; *Resmi Gazete*, Sayı No: 3035, 22 Haziran 1935; Reşat Aktan, *Türkiye İktisadi, Ayyıldız Matbaası*, Ankara 1968, s. 67.

29 TBMM, *Zabıt Ceridesi*. Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 20, 3. Birleşim, 08.11.1937, s. 27; İsmail Arar, *Hükümet Programları 1920-1965*, Burçak Yayınevi, İstanbul 1968, s. 96.

30 Taşman, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, ..., s. 22; Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 9.

Gaz

Akademik
Bakış

151

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

metre kuzeyinde açılan diğer bir kuyuda da bir miktar petrol emarelerine rastlanmıştır. 29 Ekim 1938 yılında Kerbent'te başlayan başka bir sondaj çalışmasında da 20 Nisan 1939'da 1031 metre derinliğe ulaşılmasına rağmen burada daha ziyade asfalt tezahürlerine ve 938 metre derinlikte de kükürtlü suya rastlanmıştır. 13 Ağustos 1939 tarihinde bölgenin stratigrafik seksiyonu (tabaka bölümü) hakkında bilgi edinmek gayesiyle Gercüş'te bir kuyu daha açılmışsa da 27 Şubat 1940 tarihinde sondaj makinesinin kapasitesinin son noktaya eriştiği 639 metrede kuyuda çalışmalara son verilmiştir. Bu kuyudan alınan numuneler birkaç seviyede devamlı surette bütün emareleri göstermiştir.³¹

MTA Enstitüsünün petrol arama çalışmalarında bulunduğu üçüncü mahall Van bölgesi olmuştur. Van ilinin Muradiye İlçesine bağlı Kürzot Köyü civarında 1938 yılında sondaj ve galeri yöntemi (tünel yöntemi) ile yapılan petrol arama çalışmalarına ara verilmiştir. Galerî yöntemi ve aralıklarla petrol elde edilmesi için çaba sarf edilmişse de bir netice alınamamıştır.³² MTA Enstitüsü faaliyete geçtikten sonra petrol aramalarında bulunulan dördüncü mevki Adana Bölgesi'dir. Adana'nın 12 km. güneydoğusunda jeolojik ve sismik (deprem dalgası) etütleri yapılan Hocalı Köyü çevresinde 99, 318 ve 161 metrede üçü test, biri de 456 metrede derin olmak üzere yapılan dört sondaj çalışmasında doğalgaz belirtilerine rastlanmıştır.³³

Petrol aramalarına sahne olan beşinci mevkii İskenderun Bölgesidir. Bu bölgede jeolojik ve jeofizik etütler yapıldıktan sonra 1940 yılında Arsuz İlçesi sınırları içerisinde bulunan Ekver Köyü yakınlarında 430 ve 361 metre derinlikte iki kuyu açılmıştır. 1944-1945 yıllarında Çengen'de 116'şar metre derinlikte 3 adet ve 600 metre derinlikte 1 adet strüktür sondajı ile 1008 metreye varan derin bir sondaj açılmasına rağmen, strüktür sondajlarından biri petrol emarelere göstermiş büyük sondajda ise bir miktar havagazı elde edilmiştir.³⁴

Türkiye'nin bütün bu petrol arama çalışmalarında yaptığı masraf, kullandığı teçhizat ve makine sayısında İtalya, Fransa gibi ülkelerin yanı sıra Musul'da petrol arayan Irak Petroleum Şirketine göre bir hayli geri kalmıştır. Yabancı ülkeler bir bölgeyi 10-15 sondaj kuyusu ile araştırırken aynı genişlikteki alanı MTA Enstitüsünün tek bir sondajla araştırması, arama süresini uzattığı

Gör

31 Kemal Lokman, "Raman Dağı Petrolü", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 2, Sayı: 18, Yıl: 1, 5 Eylül 1940, s. 10; Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi",..., s. 20; Mürefte ve Hoşköy civarında 1935 yılında yapılan petrol arama çalışmalarının ayrıntıları için bkz.: Cevat Eyüb Taşman, "Mürefte'de Petrol Aramaları", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 3, Yıl: Temmuz 1936, ss. 18-19.

32 Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, ss. 9-10.

33 Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi",..., s. 22; Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 10.

34 Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi",..., s. 22; Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 9; MTA Enstitüsünün petrol arama grubuna ait sondaj makinesi için istenilen 1000 dolarlık serbest dövizin adı geçen idareye 14.07.1941 tarih ve 20512 Sayı ile verildiğine dair Maliye Bakanlığından bildirilen yazı için bkz.: BCA, Fon No: 30 10 00-Kutu No: 182-Dosya No: 257-Sıra No: 11.

gibi petrol bulma ihtimalini de bir hayli zayıflatmıştır.³⁵

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM’nin 1 Kasım 1941 tarihli 3. Toplanma Yılı’nın açılış konuşmasında verdiği bilgide ülkenin çeşitli bölgelerinde yapılan etütlerin Urfa, Eğridir ve Boyabat yörelerinin petrol bakımından esaslı incelenmeye değer bulunduğunu ifade etmiştir.³⁶

Petrol arama çalışmalarına sonraki yıllarda da devam edilmiştir. ABD’den getirilmiş olan iki büyük sondaj makinesi 1949 yılının Eylül ayında Adana Hocalı ve Kozan Ağzıkara mevkillerine taşınarak sondaj çalışmalarına başlanmıştır.³⁷

Tablo 1’de 1935 ile 1950 yılları arasında MTA Enstitüsü tarafından Türkiye’nin farklı yörelerinde yapılan sondaj çalışması gösterilmiştir.

Tablo: 1. Türkiye’nin Farklı Yörelerinde MTA Enstitüsü Tarafından Yapılan Sondaj Çalışmaları (1935-1950)

Kuyunun Adı	Bölge	Başlama Tarihi	Bitirme Tarihi	Derinlik (m)	Alınan Sonuç
Basbirin-1	Siirt	13.10. 1934	15.06.1936	1351	Az petrollü-su
Hoşkøy-1	Trakya	02.06.1935	31.07.1935	111	Petrol emaresi
Hoşkøy-2	Trakya	02.08.1935	30.08.1935	136	Bir miktar petrol
Hoşkøy-3	Trakya	14.09.1935	30.09.1935	55	Petrol emaresi
Hoşkøy-4	Trakya	08.10.1935	24.10.1935	53	Petrol emaresi
Mürefte-1	Trakya	01.04.1936	02.07.1936	156	Az petrol ve gaz
Mürefte-2	Trakya	03.07.1936	10.09.1936	331	Bir miktar petrol
Mürefte-3	Trakya	11.09.1936	10.10.1936	193	Petrol emaresi
Mürefte-4	Trakya	11.10.1936	07.11.1936	183	Petrol emaresi
Mürefte-5	Trakya	22.11.1936	13.12.1936	177	Petrol emaresi
Mürefte-6	Trakya	14.12.1936	11.03.1937	97	Petrol emaresi
Hermiş-1	Siirt	14.01.1937	21.07.1938	942	Kükürtlü gaz
Mürefte-7	Trakya	12.03.1937	11.06.1937	152	Petrol emaresi
Mürefte-8	Trakya	12.04.1937	27.07.1937	257	Petrol emaresi
Mürefte-9	Trakya	20.07.1937	31.07.1937	29	Petrol emaresi
Kürzot-1	Van	28.06.1938	01.08.1938	122	Petrol sızıntısı
Kabahöyük	Trakya	23.07.1938	07.01.1939	371	Petrolsüz

35 Lokman, a.g.m., ss. 7,10.

36 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6 Toplantı: 3, Cilt: 2, 1. Birleşim, 01.11.1941, s. 5.

37 Tataç, “Olaylara Bakış, Ekim 1951, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 101, Yıl: 9, Kasım 1951, s. 348.

Gaz

Akademik
Bakış

153

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

Kürzot-2	Van	02.08.1938	17.09.1938	148	Petrol sızıntısı
Hermiş-2	Siirt	17.09.1938	31.05.1939	632	Kükürtlü gaz
Kerbent	Siirt	29.10.1938	20.04.1939	1031	Hafif petrol emaresi
Gercüş	Siirt	13.08.1939	27.02.1940	638	Petrol emaresi
Hocalı (RI)	Adana	22.11.1939	09.04.1940	456.50	Terk
Ekver-1	Hatay	05.04.1940	11.12.1940	430	Petrolsüz
Ekver-2	Hatay	16.12.1940	25.03.1941	361	Petrolsüz
Garzan-1	Siirt	01.12.1944	09.03.1947	1510	Kaza, çalışma tatil
Polatlı	Ankara	21.03.1945	31.07.1945	302	Petrolsüz
Gaziantep	Gaziantep	01.11.1946	01.05.1947	464	Kükürtlü gaz
Ağzıkara-1	Adana	20.12.1949	25.11.1950	1899	Terk
Hocalı-1	Adana	12.02.1950	21.12.1950	935	Terk

Kaynak: Kemal Lokman, "Petrol Arama Amacıyla Türkiye'de Yapılan Sondajlar ve Bu Hususta MTA Enstitüsünün Yararlı ve Başarılı Rolü", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 61, Yıl: Ekim 1963, ss. 65-67; Ekrem Göksu, *Türkiye'de Petrol*, İstanbul 1966, ss. 80-81; Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *Petrolün Tarihçesi ve Türkiye'de Açılan Petrol Kuyuları*, Hazırlayan, Özkan Gümüş, Yalçın Altay, Ankara 1995, ss. 22-24.

Tablo 1'de 1935 ile 1950 yılları arasında MTA Enstitüsü tarafından Türkiye'nin farklı yörelerinde yapılan sondaj çalışması ile alınan sonuçlar gösterilmiştir. 13 Ekim 1934 tarihinde MTA Enstitüsünün faaliyete geçmesinden önce başlanan sondaj çalışmaları MTA'nın kurulmasıyla hız kazanarak 21 Aralık 1950'de tamamlanmıştır. Toplam 29 kuyuda 29 ile 189 metre arasında değişen derinliklerde yapılan bu sondaj çalışmalarında Hoşköy-1, Hoşköy-3, Hoşköy-4, Mürefte-3, Mürefte-4, Mürefte-5, Mürefte-6, Mürefte-7, Mürefte-8, Mürefte-9 ve Gercüş kuyularında petrol emarelerine; Kerbent kuyusunda hafif petrol emaresine; Hoşköy-2, Mürefte-2, kuyularında bir miktar petrole; Kürzot-1, Kürzot-2 kuyularında petrol sızıntılarına; Hermiş-1, Hermiş-2, Gaziantep kuyularında kükürtlü gaza; Basbirin-1 kuyusunda az petrollü suya; Mürefte-1 kuyusunda az petrol ve gaza, rastlanmıştır. Kalan kuyulardan Garzan-1 kuyusunda kaza nedeniyle çalışmalar sonlandırılmış, diğer kuyular petROLSÜZLÜK ve çeşitli nedenlerle terk edilmiştir.

B. Raman Dağı Bölgesinde Yapılan Petrol Arama Faaliyetleri (1935-1950)

Raman petrol alanı, ismini taşıdığı Raman Dağı silsilesi üzerinde yer almıştır. Bu dağ, Siirt İli sınırları içerisinde bulunan Beşiri İlçesi'ne bağlı İluh bucağı civarındadır. Raman Dağı Bölgesi ülkede tespiti yapılmış ilk petrol alanı olma niteliğini taşıması bakımından önemlidir.³⁸

38 MTA, "Raman Petrol Sahası", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 91, Yıl: 9, Ocak 1951, s. 8; Niyazi Acun, *Toprakaltı Servetlerimiz*, MTA Enstitüsü Çalışmaları-1, Sinan Basımevi, İstanbul 1942, ss. 60-61.

Raman petrol alanı, Suudi Arabistan’dan başlayarak Bahreyn, Kuveyt, Irak ve Güney İran petrol sahalarını içine alan Kenar İltivalar (kenar kıvrımları) jeolojik formasyon birliğinin Türkiye’de Cizre’den Kilis’e kadar uzanan kısmını teşkil eder. Satıhta 60 km. uzunluk ve 15 km genişlik gösteren her tarafı kapalı büyük bir antiklinalden (kıvrılmış bir tabakanın kubbe teşkil eden üst kısmı) ibaret olan Raman strüktürünün (yapı) varlığı 1934 yazında öğrenilmiş, alan üzerinde ilk jeolojik incelemeler ise 1937 ve 1938 yıllarının ilkbahar ve yaz aylarında yapılmıştır. Bu strüktürün ortalarına yakın batı kısmında yer alan *Maymune Boğazı* adlı bir vadi içerisinde 24 Temmuz 1939 tarihinde Enstitü tarafından 1 numaralı sondaj kuyusunun açılmasıyla 20 Nisan 1940’da 1048 metre derinlikte ülkede ilk petrole rastlanması üzerine 3 Haziran 1940 tarihinde 1052 metrede sondaj çalışması tamamlanarak pompa ile üretime başlanmıştır. Raman Dağı’nda petrolün bulunuşu Hükümet yetkililerinin dikkatini çekerek 3 Nisan 1939 tarihinde kurulmuş II. Saydam Hükümetinin Başbakanı Refik Saydam ile aynı Hükümetin 31 Temmuz 1941 tarihine kadar görevini sürdürmüş I. İktisat Vekili Hüsnü Çakır ve bir kısım devlet erkânından oluşan bir heyetin çalışmaları yerinde izlemek üzere 1 Mayıs 1940 tarihinde 1 numaralı kuyuya bir ziyaret gerçekleştirmelerine neden olmuştur. Önceleri bu kuyudan günde 11 ton petrol üretilmişse de birkaç metre daha derinliğe inildiğinde petrolün su ile hareketli bir hale dönüştüğü ve veriminin bir hayli azaldığı gözlenmiştir. Kuyu üzerinde üretim deneyimlerinin yıllarca sürmesine rağmen su miktarının % 98 oranına ulaşması 1944 yılında bu kuyuda yapılan faaliyetlerin tatil edilmesine neden olmuştur.³⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1941 tarihinde TBMM’nin 6. Dönem 3. Toplanma yılının açılış konuşmasındaki ifadelerinde 1940 yılında 1 numaralı kuyuda yapılan petrol aramalarında alınan ilk müspet neticenin Raman Dağı Bölgesinde sondaj faaliyetlerini teşvik edici bir mahiyette sürdürdüğüne işaret etmiştir.⁴⁰

Bu bölgede durumun tespiti için yapılan sondaj çalışmalarına devam edilerek 1 numaralı kuyunun etrafında 2,3,5,6 numaralı sondaj kuyuları da açılmıştır. Bu kuyulardan 2 numaralı olanın sondajı 1186 metrede tamamlanırken, 3 numaralı kuyu 1353 metrede, 5 numaralı kuyu 1092 metrede ve 6 numaralı kuyu ise 1429 metrede tamamlanmıştır. Aramaların tamamlanması neticesinde 2 ve 3 numaralı kuyulardan petrol elde edilemezken 5 numaralı kuyudan

Gör

Akademik
Bakış

155

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

39 Necdet Egeran, “Raman Petrolü”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 39, Yıl: 14, Ekim 1949, s. 7; Göksu, *a.g.e.*, s. 73; Taşman, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, ..., ss. 20-21; Lokman, *a.g.m.*, s. 7; MTA, “Türkiye’de Petrol”, ..., s. 11; MTA, “Raman Petrol Sahası”, ..., s. 8; Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 10; Raman Dağı’nda ilk petrolün bulunuşu ile ilgili Cumhurbaşkanı İnönü’nün 1 Kasım 1940 tarihinde TBMM’nin 6. Dönem 2. Toplanma Yılı’nın açılış konuşmasında verdiği bilgiler için bkz.: TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 2, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1940, s. 6.

40 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, Cilt: 2, 1. Birleşim, 01.11.1941, s. 5.

günde 1 ton kadar petrol üretimi sağlanmış, asitleme ve dinamitleme çalışmaları sonucunda verim iki tona çıkarılmış ise de üretimin düşmesi üzerine 1944'te bu kuyu da faaliyet durdurulmuştur. Raman'da 6 numaralı kuyunun petrol tezahürünün yetersiz olması nedeniyle bölgenin terkedilmesi düşünülmüşse de müteakip tetkikler sonucunda zirveye yakın bin noktada 8 numaralı kuyunun açılmasına karar verilmiştir. 31 Ocak 1945 tarihinde sondajı yapılan kuyuda 1361 metreye gelindiğinde günde 28 ton kadar bir ham petrol verimi elde edilmiştir. Sonradan bu miktar azalarak bir yıl süreyle günde 4-5 ton verime kadar inmişse de 1948 yılında yapılan asitleme çalışmaları sonucunda verim günde 60-70 tona yükselmiştir.⁴¹ Garzan strüktürü üzerinde 1 Aralık 1944 tarihinde açılan başka bir kuyuda ise önceleri bir takım arızalarla karşılaşıldıktan ve müessif bir kaza geçirildikten sonra petrol tezahürünün yetersizliği ve boru indirilememesi nedeniyle 9 Mart 1947 tarihinde 1510 metrede çalışmalar tatil edilmiştir.⁴²

MTA Enstitüsü, 1 Kasım 1947 tarihinde 9 numaralı kuyuda 1338 metre derinliğe kadar inilerek yapılan sondaj çalışmalarını Drilexco adlı bir Amerikan firmasına vererek sürdürdüğü Raman Dağında petrol arama girişimlerini 1948 yılının Şubat ayında 1338 metrede tamamlamıştır. Cumhurbaşkanı İnönü'nün 3 Mart 1948 tarihinde maiyeti ile birlikte ziyareti münasebetiyle İnönü Kuyusu da adı verilen bu 9 numaralı kuyudan günde ortalama 40-50 ton ham petrol elde edilmesi üzerine verimin daha da artırılmasına yönelik aynı yılın yaz aylarında yapılan asitleme çalışmaları sonucunda kuyunun veriminin 60-70 tona yükseldiği görülmüştür.⁴³

İnönü TBMM'nin 1 Kasım 1948 tarihli 3. Toplanma Yılı'nın açılış konuşmasında, 9 numaralı kuyudan elde edilen verimi gündeme şu ifadelerle taşımıştır: "...Raman'daki petrol arama çalışmalarımızdan bu yıl müspet ve ümit verici neticeler aldık. Bir yandan arama işlerine ve petrol rezervlerimizin tespitine devam edilirken, bir yandan da Raman'da bir işletmeye geçme imkânları üzerinde şimdiden çalışılmaya başlanmıştır..."⁴⁴

Bu açıklamalarla İnönü, Raman'da yapılan petrol arama faaliyetlerinin ümit veri-

Gör

- 41 Göksu, a.g.e., s. 74; Egeran, a.g.m., s. 7; MTA, "Türkiye'de Petrol", ..., s. 11; Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", ..., s. 21; MTA, "Raman Petrol Sahası", ..., ss. 8-9; Raman Dağı bölgesinde petrol sahalarının faaliyete geçirilmesinde yollar, binalar ve su hatları tesis edilerek alt yapı çalışmaları da yapılmıştır. Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 31, Yıl: 4, Ocak 1946, s. 27.
- 42 Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", ..., s. 21; Lokman, "Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", ..., s. 245.
- 43 Müfit İlter, "Dünya Petrol Vaziyeti ve Memleketimizde Petrol", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 200, yıl: 9, 20 Mayıs 1948, s. 5; *Ayın Tarihi*, Sayı No: 172, Yıl: Mart 1948, s. 3; Egeran, a.g.m., ss. 7-8; MTA, "Türkiye'de Petrol", ..., s. 11 ; MTA, "Raman Petrol Sahası", ..., ss. 8-9; Taşman, "Petrolün Türkiye'de Tarihçesi", ..., s. 21; Petrol aramalarında 1948 yılının önceki yıllara göre daha verimli olduğu tespit edilmiştir. Bekir Sıtkı Oransoy, "Ekonomi Bakanlığı ve Sanayi Madencilik ve Enerji Alanındaki Planlı Çalışmalar", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 10, Sayı: 217, Yıl: 10, 20 Ocak 1949, s. 16.
- 44 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 13, 1. Birleşim 01.11.1948, s. 5.

ci sonuçlarından memnun olurken rezervlerin belirlenmesi ve petrol üretiminin yapılması konularında çalışmaların sürdürüğünü belirtmiştir.

8 ve 9 numaralı kuyulardan alınan müspet neticeler Raman dağının değerli bir petrol kaynağı olduğu hususunda şüpheleri ortadan kaldırmıştır. 1948 yılında Drilexco tarafından açılan 11 numaralı kuyu ise 1949 yılında petrol horizonuna (toprak katmanlarının yandan görünüşü) vardıktan sonra teknik arıza nedeniyle terk edilmiş, aynı yıl içinde 10 ve 12 numaralı kuyular başarıyla tamamlanarak üretime açılmıştır. Ancak 10 numaralı kuyuda 50 metre kalınlıkta bir petrol tabakası kestikten sonra suya rastlanmıştır. Özellikle 12 numaralı kuyunun günde 100 ton verim kapasitesine sahip olması Raman Dağı alanı üzerinde yapılan petrol arama ümitlerini fazlasıyla güçlendirmiştir. Asitleme sonucu 10 numaralı kuyudan günde 100 ton 12 numaralı kuyudan ise 150 ton civarında bir randıman elde edilmiştir.⁴⁵

Öte yandan daha derinlerde büyük sondaj makinesiyle petrol arama teşebbüsü Raman’ın 14 numaralı kuyusunda gerçekleşmiş, ilk petrol horizonunu 1388 metreden itibaren 100 metre kalınlıkta bir petrol tabakası kestikten sonra 1949 yılında devam edilen sondaj çalışmalarıyla birinci horizontan 80 metre altta 12 metre kalınlıkta ikinci petrollü bir horizona geçilmiştir. Daha derinlerde çok az petrol emaresi taşıyan tabakalar bulunmuş olmasına rağmen iyi kalitede petrol belirtisine rastlanması üzerine çalışmalar sürdürülmüşse de 2362 metrede arama cihazında meydana gelen arıza nedeniyle sondaj sürdürülememiştir.⁴⁶

1949 yılında 7 ve 18 numaralı sondajlara ayrıca devam edilmiştir. 7 numaralı kuyuda 1420 metrede petrole 1444 metrede ise tuzlu suya rastlanmıştır. 18 numaralı kuyuda ise bazı petrol emaresine müteakip suya girildiğinden 1555 metrede sondaja son verilmiştir.⁴⁷ İcra edilen bu sondaj faaliyetlerinin neticesine göre Raman strüktürünün bilinen birinci petrol horizonu sahası 15 km. uzunlukta ve 2 km. genişlikte bir sınır oluşturmuştur. 14 numaralı kuyu dışında yapılan bütün sondaj çalışmalarıyla bu alan içerisinde tespit edilen toplam ham petrol rezerv miktarı 18 milyon ton iken muhtemel rezerv miktarı 80 milyon ton olarak hesaplanmıştır.⁴⁸

1949 yılının ilk yarısı itibarıyla Raman petrol rezervlerinin ihtiyaca cevap verecek şekilde işletilmesi için hazırlanan proje esaslarına göre 20 milyon

45 Egeran, a.g.m., ss. 7-8; MTA, “Türkiye’de Petrol”,..., s. 11; MTA, “Raman Petrol Sahası”,..., s. 9; Taşman, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”,..., ss. 21-22.

46 Ziya Tataç, “Olaylara Bakış, Haziran 1949, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 74, Yıl: 7, Ağustos 1949, s. 182; MTA, “Raman Petrol Sahası”,..., s. 9; Egeran, a.g.m., s. 8; MTA, “Türkiye’de Petrol”,..., s. 11.

47 Kemal Lokman, “Petrol Arama Amacıyla Türkiye’de Yapılan Sondajlar ve Bu Hususta MTA Enstitüsünün Yararlı ve Başarılı Rolü”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 61, Yıl: Ekim 1963, s. 65; MTA, “Raman Petrol Sahası”,..., s. 9.

48 Egeran, a.g.m., s. 8.

Gazi

Akademik
Bakış

157

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

liralık bir ödeneye ihtiyaç vardır.⁴⁹ Hükümet bu yüzden bütçenin açık vermesi ve mali düzenin dengede olmaması nedeniyle çok masraflı olan petrol arama faaliyetlerini İngiliz ve Amerikan petrol firmalarıyla ortak yapma eğilimdedir.⁵⁰

Petrol arama faaliyetlerinde gerek tesadüfi sondaj çalışmalarının engellenerek petrolün daha kısa sürede elde edilmesinin sağlanması gerekse bulunan petrolün borularla İskenderun limanına akıtılması için ihtiyaç duyulan 1/ 25.000 ölçekli haritaların yapılamaması bu dönem arama çalışmalarının en büyük sorunlarından birini teşkil etmiştir.⁵¹

MTA Enstitüsü, Raman Dağında üretilen ham petrolü mazot kullanılan lokomotiflerde değerlendirmek için Devlet Demiryollarıyla işbirliğine giderek deneme çalışmalarına başlamıştır. 13 adet mazot yakan lokomotif bulunan Devlet Demiryollarının tecrübe çalışmalarından müspet sonuçlar alınmıştır.⁵² Bu gelişmeyi TBMM'nin 1 Kasım 1949 tarihli 4. Toplanma Yılı'nın açılış konuşmasında gündeme getiren Cumhurbaşkanı İnönü, bir rafineri kuruluncaya kadar ham petrolün iç piyasada kullanılması için çalışmalar başlatıldığını, Devlet Demiryollarının lokomotiflerinde ham petrol yakma deneyimlerinin olumlu sonuçlar verdiğini memnuniyetle ifade etmiştir.⁵³

Tablo: 2'de MTA Enstitüsü tarafından 1935 yılı ile 1950 yılı arasında Raman Dağında yapılan petrol arama faaliyetleri ile alınan sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo: 2. Raman Dağında MTA Enstitüsü Tarafından Yapılan Sondaj Çalışmaları (1935-1950)

Kuyunun Adı	Başlama Tarihi	Bitirme Tarihi	Derinlik (m)	Alınan Sonuç
Raman-1	24.07.1939	03.06.1940	1052	Petrollü su
Raman-2	18.07.1940	23.03.1941	1186	Petrol emaresi, su
Raman-3	02.10.1940	12.11.1941	1353	Petrol emaresi, su
Raman-5	07.05.1941	31.12.1941	1092	Petrollü su
Raman-6	27.08.1941	04.12.1943	1429.55	Teknik arıza, terk
Raman-8	31.01.1945	20.12.1945	1364	Petrollü
Raman-9	03.11.1947	05.02.1948	1338	Petrollü

49 Tataç, a.g.m., s. 182.

50 "Türkiye'de Endüstri", Çev. Hakkı Toklu, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 241, Yıl: 11, 21 Ocak 1950, s. 2.

51 Aslan Tufan Yazman, "İktisadi Kalkınmamızda Haritanın Büyük Rolü", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 250, Yıl: 11, 31 Mayıs 1950, s. 7.

52 Tataç, "Olaylara Bakış, Ağustos 1949, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 76, Yıl: 7, Ekim 1949, s. 237.

53 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 21, Birinci Birleşim, 01.11.1949, s. 5; 1949 yılı itibarıyla Türkiye'de ham petrol üretim miktarı 16.015 tondur. "Umumi Maden Durumu-muz", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 97, Yıl: 9, Temmuz 1951, ss. 207-208.

Raman-11	21.05.1948	13.04.1949	1292	Teknik arıza, terk
Raman-14	19.10.1948	03.04.1950	2362	Petrollü
Raman-12	16.11.1948	05.07.1949	1395	Petrollü
Raman-10	01.05.1949	30.06.1949	1497	Pet. geçildi su çıktı
Raman-18	07.07.1949	14.03.1950	1555	Pet. geçildi su çıktı
Raman-7	19.08.1949	24.10.1949	1496	1420’de petrol, su
Raman-23	07.09.1949	04.10.1950	1364	Petrollü
Raman-19	29.11.1949	29.03.1950	1496	Emare ve su

Kaynak: Kemal Lokman, “Petrol Arama Amacıyla Türkiye’de Yapılan Sondajlar ve Bu Hususta MTA Enstitüsünün Yararlı ve Başarılı Rolü”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 61, Yıl: Ekim 1963, s. 65; Ekrem Göksu, *Türkiye’de Petrol*, İstanbul 1966, ss. 80-81; Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, *Petrolün Tarihçesi ve Türkiye’de Açılan Petrol Kuyuları*, Hazırlayan, Özkan Gümüş, Yalçın Altay, Ankara 1995, ss. 23-24.

Tablo 2’de Raman Dağı’nda 1935 ile 1950 yılları arasında MTA Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen petrol arama çalışmaları ile alınan sonuçlar verilmiştir. 24 Temmuz 1939 tarihi ile 29 Mart 1950 tarihleri arasında toplam 15 kuyuda 1052 ile 1555 metre arasında değişen derinliklerde yapılan sondaj çalışmalarında sırayla 8, 9, 12, 14 ve 23 numaralı 5 kuyudan petrol elde edilmiştir. Diğer kuyulardan 8’inde petrolle birlikte suya rastlanmış 2’sinde ise teknik arıza ve çeşitli nedenlerle çalışmalar durdurulmuştur. Açılan toplam 15 kuyudan 5’inden petrol elde edilmesi MTA’nın sondaj çalışmalarında verimini önemli ölçüde artırmıştır.

C. Raman Dağı’nda İlk Rafineri Tesisi Çalışmaları

Raman Dağı’nda 1 numaralı kuyudan elde edilen petrolden yararlanmak için harekete geçen yetkililer 1941 yılı içerisinde günlük arıtma kapasitesi 3 tonu bulan *Maymune Boğazı Rafinerisi* adıyla bilinen küçük ilkel bir deneme rafinerisini kurmuştur. 8 numaralı kuyunun üretime açılması üzerine daha geniş ölçekte deneme çalışmalarını yapmak ve kampın akaryakıt ihtiyacını karşılamak maksadıyla genişletilen bu deneme rafinerisi 1947 yılında günde ortalama 9 ton ham petrol işleyebilecek kapasiteye çıkarılmıştır. Bu arada yürütülen sondaj çalışmaları sayesinde 9 numaralı petrol kuyusundan yüksek verim elde edilmesiyle ihtiyaca cevap veremeyeceği düşünülen 9 tonluk bu rafinerinin yerine zamanında İstanbul Beykoz Umuryeri’nde bulunan ve 1940 yılında MTA Enstitüsü tarafından satın alınarak Diyarbakır’a getirilen hurda bir rafinerinin parçalarından istifade edilerek Batman’da 200 ton kapasiteli yeni bir rafinerinin kurulmasına karar verilmiştir.⁵⁴ 1948 yılının Temmuz ayında başlanan tesis çalışmaları aynı yılın Kasım ayı içerisinde Maymune Boğazı’ndaki rafinerinin

⁵⁴ İstanbul Umuryeri’nde bulunan hurda rafinerinin MTA’ya devri hakkında yapılan yazışmalar için bkz.: BCA, Fon No: 30 10 00-Kutu No: 171-Dosya No: 187-Sıra No: 40.

Gaz

Akademik
Bakış

159

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

de tasfiye edilerek parçalarından istifade edilmesiyle tamamlanarak Batman demiryolu üzerinde faaliyete geçmiştir.⁵⁵

Raman Dağı Bölgesinde elde edilen ham petrolün faaliyete geçen rafineri de artırılmasıyla üretilen türevlerin % 10 benzin, % 18 gazyağı, % 22 motorin ve % 50'si asfaltlı ağır maddelerden oluşmuştur. Aynı petrolün daha ileri bir teknoloji olan Cracking yöntemiyle yapılacak modern bir rafineride yüksek oranda akaryakıt verebileceği tespit edilmiştir.⁵⁶ Rafineriden üretilen petrol türevlerinin taşınmasında ihtiyaç duyulan varillerin tedarik edilmesi için 1949 yılında başlatılan çalışmalarda ayda 42 galon hacminde 25.000 adet varil ile 5 galon hacminde akaryakıt bidonu imal edebilecek kapasitede bulunan Sümerbank'tan satın alınan varil fabrikası Batman'da işletmeye açılmıştır.⁵⁷

Ham petrol üretiminin artmaya başlaması ve petrolün işlenmesiyle birlikte petrol ana ürünlerinden olan benzin, mazot, gazyağı, fueloil, motorin de de artışlar meydana gelmiştir. Bu ürünlerin aydınlatma, ulaşım, yol yapım çalışmaları ve enerji alanlarında kullanılması petrolü vazgeçilmez bir değer haline getirmiştir. Benzin ve motorinin bilhassa kara ulaşım araçlarından otomobil, kamyon ve trenlerde; hava ulaşım araçlarından uçaklarda; deniz ulaşım araçlarından gemilerde kullanılması sayesinde insanlar yüzlerce hatta binlerce kilometre öteye yük ve eşyaları ile birlikte kendilerini de hızla taşıyabilme imkânına kavuşabilmişlerdir. Böylece yolculuğa katılanlar zamandan tasarruf edebildikleri gibi rahat bir şekilde yolculuk yapma imkânı da elde edebilmişlerdir. Ayrıca elektriğin olmadığı bilhassa küçük yerleşim birimleri arasında bulunan köy ve kasabalardaki konutlarda gaz yağının lambalarda aydınlatma amaçlı kullanıldığı bilinir. Petrol ürünlerinden olan asfaltın yol yapım çalışmalarında kullanılması sayesinde kara ulaşım araçlarının taşımacılığı ve yolculuğu rahat ve konforlu bir biçimde gerçekleştirebilme imkânı kazanmıştır.

III. Türkiye'de Artan Petrol İhtiyacı İle Birlikte İthalatın Yükselmesi (1935-1950)

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de ulaşım, ısı, aydınlatma araçlarının sayılarının her geçen yıl artması ve sanayinin giderek gelişmesiyle birlikte petrole olan ihtiyaç da gittikçe artmıştır. II. Dünya Savaşı öncesine kadar devam eden bu sürecin savaşın başlaması ile birlikte daha sıkıntılı bir hale dönüştüğü görülür. Savaş öncesi dönemde ülkenin petrol ihtiyacının olağan koşullarda yapılan ithalatla temin edilip ani ihtiyacı giderebilecek daimi stoklar meydana getirilemeyeşi ülkede askeri stoklar dışında iki aylık ihtiyacı bile karşılayamayacak petrol sıkıntısının doğmasına ve ülkenin savaşa ihtiyatsız yalakanmasına neden olmuştur. Bunda benzin, gaz ve motorin fiyatlarının tespit ve kontrolü ile petrol politikalarının ana hatlarını tespit edecek herhangi bir

55 MTA, "Raman Petrol Sahası",..., s. 9; Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 11; Petrol rafinerisinin faydaları hakkında bilgi almak için bkz.: İktisat Vekaleti, *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936*, İkinci Basım TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 227.

56 MTA, "Raman Petrol Sahası",..., ss. 9-10.

57 MTA, "Raman Petrol Sahası",..., s. 10.

Görüş

Akademik
Bakış

160

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

programın olmayışının da etkili olduğu görülmüştür.⁵⁸

II. Dünya Savaşı’nın başladığı 1939 yılının Eylül ayından itibaren petrol ve türevlerinin Türkiye’ye ithali iç pazardaki tüketimin asgari ihtiyaçlarını ancak karşılayabilecek düzeydedir. 1943 yılına kadar ülkenin akaryakıt ihtiyacını temin eden başlıca ülkeler ABD, Romanya, Rusya ve Filistin’dir. Bu ülkelerden Romanya savaşın başladığı tarihten önceki son 10 yılda Türkiye’nin petrol ihtiyacını karşılayan en önemli ülke konumunda yer almıştır.⁵⁹

Bu dönemde dış ülkelerden ithal edilen petrolün memleket içerisinde dağıtım ve ticaretinde teneke ambalajlar ile depoların önemli bir rol oynadığı görülür. Bir kısım petrol sevkiyatı yılda 2 milyon civarında teneke kutular içerisinde yapılırken bir kısmı ise sarnıçlı vagonlar (tanker) ve fiçilerle gerçekleştirilmiştir. Ülkede akaryakıt koymaya tahsis edilen ayrıca 8 bin ton kapasiteye sahip depolar ile 10-12 bin ton kapasiteye sahip sabit tanklar ticari amaç gözetilerek İstanbul, İskenderun ve İzmir gibi liman şehirlerinde teçhiz edilmiştir. Bu şehirlerden İstanbul Boğaziçi’nde Sokoni, Shell, Petrol Ofisi ve İstanbul Belediyesi’ne ait depolar bulunur. Steaua Romana şirketine ait depolar ise Kartal’dadır. Bu depoların toplam kapasitesi 50.000 tondur. Yine İskenderun’da Sokoni ve Petrol Ofisi’ne ait 26.000 ton kapasiteli depolar mevcuttur. İzmir’de Sokoni ve Steaua Romana’ya ait 10.800 ton kapasiteli farklı türde akaryakıt alabilecek başka depolar da vardır.⁶⁰ Bu depo sahibi şirketlerin adı geçen üç şehirde teneke kutu imal eden fabrikaları da mevcuttur. Tam kapasite ile çalıştıkları takdirde günlük 35.000 teneke kutu imal edebilecek bu fabrikaların teneke levhaları İngiltere’den ithal edilmesine rağmen 1943 yılı içerisinde İngiltere teneke levhaları ihracatını durdurmuştur. Şirketlere ait ülke içi petrol taşımacılığında kullanılan 34 sarnıçlı vagon, 6 sarnıçlı kamyon, 14 adi kamyon, 5 adet dökme mal koyacak motor veya mavna, 10 adet irili ufaklı tenekeli mal taşıyacak motorları da vardır. Ayrıca Devlet Demiryollarına şehirlerarası nakliye için 80-90 sarnıçlı vagon da tahsis edilmiştir.⁶¹

II. Dünya Savaşı’nın başlaması (1939-1945) ve savaş koşullarının kendini hissettirmesi 1940 yılının ilk yarısından itibaren dünyada petrole olan yoğun talebi artırarak tüketimin 149,8 milyon tona yükselmesini sağlamıştır. Hâlbuki 1939 yılının aynı döneminde petrol tüketim miktarı 138,4 milyon ton iken 1938 yılında bu miktar 135,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de

58 Nejat Aytaman, “Türkiye’de Petrol Sıkıntısı Nasıl Önlenebilir?-III”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 78, Yıl: 4, 16 Mart 1943, s. 6.

59 Nejat Aytaman, “Türkiye’de Petrol Sıkıntısı Nasıl Önlenebilir-I?”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 76, Yıl: 4, 16 Şubat 1943, ss. 6, 21.

60 Nejat Aytaman, “Türkiye’de Petrol Sıkıntısı Nasıl Önlenebilir?-II”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 77, Yıl: 4, 1 Mart 1943, s. 4.

61 Aytaman, a.g.m., s. 22; Bu dönemde Mısır’ın İskenderiye, Kahire ve İsmailiye şehirlerinden Petrol Ofisi adına teneke ve varil fabrikaları satın alınmıştır. BCA, Fon No: 30 10 0 0-Kutu No: 171-Dosya No: 189-Sıra No: 24.

Gaz

Akademik
Bakış

161

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

ise 145.000 ton yıllık petrol tüketim miktarının 60.000 tonu benzin, 50.000 tonu petrol, 35.000 tonu ise motorindir.⁶²

Tablo 3'te 1935 ile 1950 yılları arasında Türkiye'nin dış ülkelere satın aldığı petrol miktarı ton cinsinden gösterilmiştir.

TABLO: 3. Türkiye'nin Petrol İthalatı (1935-1950)*

Yıllar	ABD	Rusya	Romanya	Filistin	İran	Mısır	Diğer	Toplam
1935	17.573	13.346	25.001	-	-	-	567	56.487
1936	14.571	12.849	30.227	-	-	-	715	58.322
1937	32.058	13.379	32.021	-	-	-	304	77.762
1938	58.986	17.999	18.320	-	-	-	1.040	96.345
1939	58.378	15.726	20.516	-	-	-	6.689	101.309
1940	15.567	478	64.511	-	18	-	5.030	85.604
1941	-	-	56.694	23.293	3.021	3.117	7.920	94.045
1942	1.034	6.120	545	33.780	483	1.052	2.740	45.754
1943	1.527	506	1.353	53.089	196	1.249	8.126	66.046
1944	3.234	-	3.471	75.178	29	2.233	4.497	85.408
1945	1.264	-	375	78.191	11	1.525	34	81.400
1946	10.250	-	-	84.183	-	10.670	7.093	112.196
1947	27.652	-	-	62.813	-	10.099	59.557	160.121
1948	10.036	-	3.788	49.842	39.564	6.344	112.612	222.186
1949	25.341	-	-	100	57.840	6	221.052	304.339
1950	32.175	-	-	-	52.486	-	235.926	320.587

*Dış ülkelere satın alınan benzin ve gazyağı miktarları toplamı ithal petrol miktarı olarak verilmiştir. Kaynak: İGM, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, Yayın No: 142, Ankara 1939, s. 275; İGM, *İstatistik Yıllığı 1939-1940*, Yayın No: 159, Ankara 1940, s. 309; İGM, *İstatistik Yıllığı 1948*, Yayın No: 285, Ankara 1948, s. 414; İGM, *İstatistik Yıllığı 1949*, Yayın No: 303, Ankara 1949, ss. 309-310; İGM, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, Yayın No: 328, Ankara 1950, ss. 311-312; İGM, *İstatistik Yıllığı 1951*, Yayın No: 332, Ankara 1951, ss. 387-388.

Tablo 3'te 1935 ile 1950 yılları arasında Türkiye'nin ABD, Rusya, Romanya, Filistin, İran, Mısır ve diğer bazı ülkelere satın aldığı petrol miktarları verilmiştir. II. Dünya Savaşı boyunca 263.531 tonla en fazla petrol satın alınan ülkeden ilki Filistin, ikincisi ise 126.949 ton ile Romanya olmuştur. 1935-1945 yılları arasındaki 11 yıllık süreçte Türkiye'nin toplam petrol ithalat miktarı 848.482 ton iken savaş sonrası 1946 ile 1950 yılları arasındaki toplam 5 yıllık dönemde bu miktarın 1.119.429 ton olarak gerçekleştirilmesi Türkiye'nin petrol

62 Faik Güneri, "Petrol Kaynakları ve Biz", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 3, Sayı: 27, Yıl: 2, 16 İkinci kânun 1941, s. 14.

ithalatında rekor düzeye ulaşmasını sağlamıştır. Ayrıca tablodaki verilere göre ABD’nin 1935 yılından 1950 yılına kadar olan 15 yıllık süreçte 1941 yılı hariç Türkiye’ye her yıl düzenli olarak petrol satışı gerçekleştirmesi bu ülkenin petrol ithalatında en istikrarlı ülke konumuna yükseltmiştir.

Türkiye’nin petrol ithal ettiği ülkelerin dünyadaki petrol potansiyeline gelince: II. Dünya savaşının başladığı 1939 yılı rakamlarına göre 5 milyar ton olarak tahmin edilen dünyadaki petrol rezervinin % 40’ı ABD, % 30 ise Rusya topraklarında yer alır. Gelişen şartlara göre tüketimi hızla artan petrolün 1939 yılındaki üretimi ise 300 milyon tona yaklaşır. Bu üretimin % 60’sı ABD, % 10’u Rusya, % 10’u Venezuela’ya ait iken kalanı ise Meksika, Romanya, Irak, İran, Hollanda ve Hindistan ülkeleri arasında pay edilir.

Sonuç

Savaştan çıkmış, yorgun düşmüş ve yıkımı uğramış bir ülkenin yaralarını sararak kalkınması ve bayındır hale gelmesi için ülke kaynaklarının tespit edilerek verimli bir şekilde kullanılması ihtiyacı hâsıl olunca, Cumhuriyet Hükümetleri madenler ve petrol konusuna el atarak bu konu ile ilgili politikalar ortaya koymuşlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hükümetlerin meydana getirdiği petrol politikalarından ilki petrol varlığının tespiti ve bunun açığa çıkarılması çabası olmuştur. Bu nedenle ülkede petrol kaynaklarının belirlenmesi için yapılan ilk hamle ile çeşitli ülkelerin yabancı jeolog ve uzmanlarından yararlanarak petrol araştırma ve inceleme faaliyetlerinin yürütülmesi sağlanırken, ikinci hamle ile de çıkarılan petrol kanunları sayesinde zengin petrol ürünlerini arama ve işletme hakkının devlete intikal ettirilmesi olmuştur. Bu çerçevede, 2804 Sayılı Kanunun devreye sokulması ile petrol arama konusunda Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü yetkili kılınmıştır. Kurum, aldığı bu yetkiyle harekete geçerek Trakya, Güneydoğu Anadolu, Van, Adana ve İskenderun Bölgelerinde petrol arama çalışmalarını başlatmışsa da bu çalışmalardan olumlu bir sonuç alınamamıştır.

Ancak, Raman Dağı Bölgesinde yer alan Maymune Boğazının 1 nolu kuyusunda gerçekleştirilen sondaj çalışmalarında ilk petrole rastlanması ile petrol aramaları konusunda yapılan çalışmalar ilk meyvelerini vermeye başlamış, 8,9,10,12 numaralı kuyulardan da sonradan petrol çıkarılmıştır. Çıkarılan petrollerin işlenerek rafine haline gelmesi amacıyla üç tonluk bir deneme rafinerisinin kapasitesi 9 tona çıkarılmış, daha sonra ise 200 tonluk bir rafineriye dönüştürülerek petrol damıtma işlevini yürüten bir sanayinin de ilk temelleri atılmıştır. Gerek üretilen bu petrolün ülke gereksinimi giderememesi, gerekse II. Dünya Savaşı’na Türkiye’nin petrol bakımından ihtiyatsız yakalanması başta Filistin ve Romanya olmak üzere ABD, Mısır, İran ve Rusya gibi birçok ülkeden petrol ithalatının yapılmasını ve oluşan açığın kapatılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Gazi

Akademik
Bakış

163

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

Savaştan sonra ham petrol üretiminin artması ve petrolün işlenmesiyle birlikte petrol ürünlerinden birçok alanda istifade edilmiştir. Özellikle benzin ve motorinin hemen bütün kara ulaşım vasıtalarında yakıt olarak kullanılması ile insanların yüzlerce kilometre öteye yük ve eşyalarını hızla ve güvenli bir biçimde taşıyabilme imkânı elde edilebilmiştir. Bu sayede zamandan tasarruf etme ve rahat yolculuk yapma kazanımına da erişilebilinmiştir. Ayrıca kasaba ve köylerdeki evlerde petrol ürünlerinden olan gaz yağının aydınlatma amaçlı olarak kullanıldığı da bilinir. Diğer bir petrol ürünü olan asfaltın yol yapım çalışmalarında değerlendirilmesi birlikte yolculuk keyifli bir hale dönüşmüştür.

Özetle, petrol ve ürünlerinin aydınlatma alanında kullanılması ile gaz lambası ve aydınlatma sektörüne, ulaşım alanında yakıt olarak kullanılmasıyla motorlu taşıtlar ve enerji sektörüne; yol yapım çalışmalarında kullanılmasıyla da ulaşım sektörüne hizmet edilmiştir. Sonuç itibariyle, Türkiye’de ilk petrolün bulunması ve bundan yararlanılması ile birlikte dış ülkelerden ithal edilen petrol miktarında azalmalar kaydedilmiş, bu sayede petrol temin edilen ülkelere gidecek dövizin Türkiye’nin milli ekonomisinin hemen her alanına kaynak oluşturması ve yapılan yatırımlarına destek temin edilmesi sağlanmıştır.

Kaynaklar

I. ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

BCA, Fon No: 30 10 00-Kutu No: 171-Dosya No: 189-Sıra No: 24.

BCA, Fon No: 30 10 00-Kutu No: 171-Dosya No: 187-Sıra No: 40.

BCA, Fon No: 30 10 00-Kutu No: 182-Dosya No: 257-Sıra No: 11.

BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 33-Dosya No: 3-Sıra No: 17.

BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 35-Dosya No: 22-Sıra No: 8.

BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 36-Dosya No: 40-Sıra No: 20.

II. RESMİ YAYINLAR

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, Zabıt Ceridesi ve Tutanak Dergisi

TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 4, 25.01.1926, s. 94.

TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 4, 24.03.1926, s. 531.

TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, Cilt: 12, 20.05.1933, s. 322.

TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 15, 14.06.1935, ss. 672-676.

TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 2, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1940, s. 6.

TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, Cilt: 2, 1. Birleşim, 01.11.1941, s. 5.

TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 13, 1. Birleşim 01.11.1948, s. 5.

TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 21, Birinci Birleşim, 01.11.1949, s. 5

TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Petrol Kanunu Lâyihası Geçici ve Geçici Komisyon Raporu, S. Sayısı: 106, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 29, s. 2.

TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 20, 3. Birleşim, 08.11.1937, s. 27.

B. Resmi Gazete

Resmi Gazete, Sayı No: 291, 7 Şubat 1926.

Resmi Gazete, Sayı No: 306, 24 Şubat 1926.

Resmi Gazete, Sayı No: 341, 6 Nisan 1926.

Resmi Gazete, Sayı No: 2411, 27 Mayıs 1933.

Resmi Gazete, Sayı No: 3035, 22 Haziran 1935.

C. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yayınları

İGM, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, Yayın No: 142, Ankara 1939, s. 275.

İGM, *İstatistik Yıllığı 1939-1940*, Yayın No: 159, Ankara 1940, s. 309.

İGM, *İstatistik Yıllığı 1948*, Yayın No: 285, Ankara 1948, s. 414.

İGM, *İstatistik Yıllığı 1949*, Yayın No: 303, Ankara 1949, ss. 309-310.

İGM, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, Yayın No: 328, Ankara 1950, ss. 311-312.

İGM, *İstatistik Yıllığı 1951*, Yayın No: 332, Ankara 1951, ss. 387-388.

D. Ayın Tarihi (Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü)

Ayın Tarihi, Sayı No: 172, Yıl: Mart 1948, s. 3.

III. ARAŞTIRMA ESERLERİ: KİTAPLAR

ACUN, Niyazi, *Toprakaltı Servetlerimiz, MTA Enstitüsü Çalışmaları-1*, Sinan Basımevi, İstanbul 1942

AKTAN, Reşat, *Türkiye İktisadı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968

ARAR, İsmail, *Hükümet Programları, 1920-1965*, Burçak Yayınevi, İstanbul 1968

CİLLOV, Halûk, *Türkiye Ekonomisi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1966.

CİLLOV, Halûk *Türkiye Ekonomisi Bünyesi*, Özel İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları, İstanbul 1967.

GÖKSU, Ekrem, *Türkiye’de Petrol*, İstanbul 1966.

MİLLÎ İKTİSAT TASARRUF CEMİYETİ, *1930 Sanayi Kongresi, Raporlar, Kararlar, Zabıtlar*, Yayına Hazırlayan: M. Derviş Kılınçkaya, Cilt: 1, Bildiren Yayıncılık, 2. Basım, Ankara 2003.

İKTİSAT VEKÂLETİ, *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936*, İkinci Basım TTK Yayınları, Ankara 1989.

MTA Enstitüsü, *MTA Enstitüsünce Bilinen Yeraltı Kaynakları Envanteri*, Ankara 1977.

PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *Petrolün Tarihçesi ve Türkiye’de Açılan Petrol Kuyuları*, Hazırlayan, Özkan Gümüş, Yalçın Altay, Ankara 1995.

IV. ARAŞTIRMA ESERLERİ: MAKALELER

AYTAMAN, Nejat, "Türkiye'de Petrol Sıkıntısı Nasıl Önlenebilir-I?", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 76, Yıl: 4, 16 Şubat 1943, ss. 6, 21.

AYTAMAN, Nejat, "Türkiye'de Petrol Sıkıntısı Nasıl Önlenebilir-II", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 77, Yıl: 4, 1 Mart 1943, ss. 4, 22.

AYTAMAN, Nejat, "Türkiye'de Petrol Sıkıntısı Nasıl Önlenebilir-III", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 78, Yıl: 4, 16 Mart 1943, ss. 6, 22.

BABÜROĞLU, Selahaddin, "Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, ss. 151-183.

EGERAN, Necdet, "Raman Petrolü", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 39, Yıl: 14, Ekim 1949, ss. 7-8.

GÜNERİ, "Faik Petrol Kaynakları ve Biz", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 3, Sayı: 27, Yıl: 2, 16 İkinci kânun 1941, s. 14.

İLTER, Müfit, "Dünya Petrol Vaziyeti ve Memleketimizde Petrol", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 200, Yıl: 9, 20 Mayıs 1948, ss. 5, 20.

İŞMEN, İsmail, "Petrol Meselesi ve Biz", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 129, Yıl: 12, Mart 1954, ss. 88-89.

KIPÇAK, "Cemal Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü", *Zaman*, 6 Temmuz 1950, Sayı No: 431.

LOKMAN, Kemal, "Raman Dağı Petrolü", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 2, Sayı: 18, Yıl: 1, 5 Eylül 1940, ss. 7,10.

LOKMAN, Kemal, "Memleketimizde Petrol Araştırmaları", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni* Cilt: 06, Sayı: 2, Yıl: Şubat 1958, ss. 91-114.

LOKMAN, Kemal, "Petrol Arama Amacıyla Türkiye'de Yapılan Sondajlar ve Bu Hususta MTA Enstitüsünün Yararlı ve Başarılı Rolü", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 61, Yıl: Ekim 1963, ss. 62-74.

LOKMAN, Kemal, "Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 72, Yıl: Nisan 1969, ss. 219-246.

MTA, "MTA'nın Çıkış Amacı", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 1, Yıl: Mart 1936, s. 14.

MTA, "Türkiye'de Petrol", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 249, Yıl: 11, 21 Mayıs 1950, ss. 10-11, 22.

MTA, "Raman Petrol Sahası", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 91, Yıl: 9, Ocak 1951, ss. 8-10.

ORANSOY Bekir Sıtkı, "Ekonomi Bakanlığı ve Sanayi Madencilik ve Enerji Alanındaki Planlı Çalışmalar", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 10, Sayı: 217, Yıl: 10, 20 Ocak 1949, ss. 9,11,16.

TAŞMAN, Cevat Eyüb, "Müreffe'de Petrol Aramaları", *Maden Tetkik ve Arama Ens-*

Gör

Akademik
Bakış

166

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

titüsü Mecmuası, Sayı: 3, Yıl: Temmuz 1936, ss. 17-19.

TAŞMAN, Cevat Eyüb, “Van Gölü Civarında Korzot Petrolü”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 5, Yıl: 29 I Teşrin 1936, ss. 41-42.

TAŞMAN, Cevat Eyüb, “Türkiye ve Petrol”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 3, Yıl: 2, Temmuz 1937, ss. 9-12.

TAŞMAN, Cevat Eyüb, “Petrol Aramaları” “1923’den Evvel ve Sonra”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 4, Yıl: 3, Birinci Teşrin 1938, ss. 69-72.

TAŞMAN, Cevat Eyüb, “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 39, Yıl: 14, Ekim 1949, ss. 14-22.

TAŞMAN, Cevat Eyüb, “Petrolün Tarihi”, *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası*, Sayı: 39, Yıl: 14, Ekim 1949, ss. 9-13.

TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış”, *Sanayi Ekonomisi, Türk Ekonomisi*, Sayı: 31, Yıl: 4, Ocak 1946, ss. 26-29.

TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Haziran 1949, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 74, Yıl: 7, Ağustos 1949, ss. 181-185.

TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Ağustos 1949, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 76, Yıl: 7, Ekim 1949, ss. 234-239.

TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Ekim 1951, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 101, Yıl: 9, Kasım 1951, ss. 346-351.

“Türkiye’de Endüstri”, Çev. Hakkı Toklu, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 241, Yıl: 11, 21 Ocak 1950, ss. 2,3,24.

“Umumi Maden Durumumuz”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 97, Yıl: 9, Temmuz 1951, ss. 204-209.

YAVUZ, Bige Sükan, “1922 Yılında Orta Doğu’da Uluslararası Petrol Rekabeti”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 1, Eylül 2003, s. 111-128.

YAZMAN, Aslan Tufan, “Türk Petrolü”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 11, Yıl: 1, 15 Mayıs 1940, s. 1.

YAZMAN, Aslan Tufan, “İktisadi Kalkınmamızda Haritanın Büyük Rolü”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 250, Yıl: 11, 31 Mayıs 1950, s. 7.

Extended Abstract

Though petroleum exploration works were launched in various regions of the country in the late periods of the Ottoman Empire, no result was obtained from such attempts. Petroleum exploration works became more conscious as of the early years of the Republic because of the support provided by governments. The main exploration policies of the period included the governments’ benefiting from foreign geologists and experts in investigating and determining the existence of petroleum and the assignation of the right to explore and process rich petroleum products within the borders of the Republic of Turkey to the state pursuant to the *Petroleum Law* no. 792. However, the state did not

Gaz

Akademik
Bakış

167

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

directly undertake the task of petroleum exploration until the introduction of the *Law on the Establishment of Gold and Petroleum Exploration and Processing Administrations* no. 2189, which entered into force on 20 May 1933.

One of the most important developments in the field of petroleum and mining in Turkey was the foundation of the General Directorate of Mineral Research and Exploration (MTA) with the Law no. 2804 dated 14 June 1935. Thanks to this institution, mining sites suitable for operation were determined, and their efficient operation was ensured. In addition, engineers, cadaster technicians, and skilled laborers were raised for the mining sector through exploration, technical, and scientific activities. In accordance with the 24th article of the Law no. 2804, all rights, liabilities, and assets of gold and petroleum exploration and processing administrations were transferred to MTA. Although MTA launched petroleum exploration works in Thrace, Southern Anatolia, Van, Adana, and Iskenderun regions just after its foundation, no positive result was obtained from such efforts.

The most important development in the field of petroleum exploration was the discovery of the first petroleum with a depth of 1,048 meters on 20 April 1940 during the drilling work performed in the well no 1 on Maymune Pass in the area of Raman Mountain. The discovery of petroleum in the wells no 8, 9, 10, and 12 after that eliminated doubts about the existence of petroleum on Raman Mountain. The capacity of the three-ton pilot refinery that was established in 1941 to process the crude petroleum taken out of the wells was increased to nine tons in 1947. In the late 1948, it was turned into a 200-ton refinery.

Although the World War II caught Turkey off its guard in the matter of petroleum, it tried to close its petroleum deficit through imports from other countries such as Palestine, Romania, USA, Egypt, Iran, and Russia.

As crude petroleum production and processing increased following the war, petroleum products started to be used in the fields of illumination, transportation, road construction, and energy. The use of gasoline and diesel fuel in almost all land transport vehicles allowed fast, comfortable, safe, and time-saving transportation of people and their belongings to distances of hundreds or thousands of kilometers. Gas oil, which is a petroleum product, was used for illumination purposes in the dwellings located in towns and villages, which are small units of settlement. With the use of asphalt, which is another petroleum product, in road construction works, transportation and travelling became more comfortable.

Gör